

DÜŞÜNCEYİ GELİŞTİRME YOLLARI

1. Giriş

Yazar, okura iletmek istediği duygu ve düşüncelerini anlatım tekniklerinden yararlanarak anlatır. Ancak kimi zaman bir düşüncenin aktarılmasında anlatım teknikleri yeterli olmayabilir. Yazar, “Konuyu nasıl anlatırsam, düşüncemi okura daha iyi aktarırım?” sorusuna cevap ararken, kullandığı anlatım tekniklerini, düşüncüyü geliştirme yol/yöntem/teknikleri ile zenginleştirir. Örneğin açıklama tekniğinin içinde tanımlamadan, örneklendirmeden veya tanık göstermeden yararlanılabilir. Düşüncüyü geliştirme yolları, adından da anlaşılacağı gibi, genellikle düşünsel anlatımlarda kullanılır. Özellikle öğretici yazılarda kullanılan açıklama, tartışma gibi anlatım tekniklerinde sıklıkla bu tekniklere başvurulur. Ancak betimleme, öykülemenin içinde düşüncüyü geliştirme yollarından bazıları kullanılabilir. Söz konusu teknikler sanatsal anlatım biçimleriyle kullanıldıklarında görevleri ve amaçları da değişir. Böyle paragraflarda amaç düşüncüyü geliştirmekten ziyade sanatsal söylemi güçlendirmek, zenginleştirmektir. Örneğin bir tartışma paragrafında kullanılan karşılaştırma tekniği düşüncüyü geliştirmeye hizmet ederken, aynı yöntem bir betimleme paragrafında sanatsal bir amaçla kullanılır.

Başlıca düşüncüyü geliştirme yolları; ‘**tanımlama, karşılaştırma, örneklendirme, tanık gösterme, sayısal verilerden yararlanma ve benzetme**’dir

2. Tanımlama

Bir şeyi özel nitelikleriyle tanıtmaktır. Bir düşüncüyü karşımızdakine aktarmanın en doğrudan yoludur. Bir kavramı, bir varlık ya da nesneyi nitelik ve özelliklerine göre; bu özellikleri hazırlayan neden-sonuç ilişkisine göre tanımlarız.

Tanımlamada bir anlam yoğunlaşması vardır. Okurun anlatılana bakışı ve düşüncüsü genellikle bu noktada odaklanır. Böylece tanımlama okurun söylenileni kavramasına yön verir. Tanımlama varlığın (somut ya da soyut) yapısını, niteliklerini, temel özelliklerini benzerlerinden ayıran özelliklerini, işlevini dil aracılığı ile ortaya koyar. Bu nedenle metin düzeyinde değil, cümle düzeyinde ele alınmalıdır. Tanım cümleleri, genel olarak "Nedir?" sorusunun karşılığıdır. Örneğin, “Sanat nedir? Bilgi nedir? İnsan nedir? Uygarlık nedir?” gibi. Tanım cümleleri "... olmasına denir, yapılmasıdır" gibi sözlerle bitirilir.

Örnek:

Kişinin kendini başkasının yerine koymasına **empati** denir.

Ünlü kişilerin kendi yaşamlarını anlattıkları yazılara **otobiyografi** denir.

Dil, insanların birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlayan bir araçtır.

Lirik şiir, duyguların çok etkili ve coşkulu bir biçimde dile getirildiği şiir türüdür.

Tanım cümleleri her zaman nesnel olmak zorunda değildir. Bir kişi kendi duygu ve düşüncelerine göre de tanımlar yapabilir. Yani **öznel veya nesnel** tanımlar yapmak mümkündür. Aşağıdaki “şair” tanımını öznel tanımlamaya örnektir:

"Bence **şair** insanoğullarının duydukları, tasarladıkları, hayal edebildikleri fakat bir türlü kelimelerle ifade edemeyerek; halleri, hareketleri ve bazen bütün ömürleri ile anlatmaya çalıştıkları şeyleri müthiş bir açıklık ile birkaç kelimenin çatısına sığdırabilen adamdır."

(**Bedri Rahmi EYÜBOĞLU**)

3. Karşılaştırma

Metinde işlenen konu hakkında uygun eşleşmeler üzerinden karşılaştırmalar yapma da düşünceyi geliştirme yollarından biridir. Karşılaştırma, metinde somutlaştırmayı sağlayan bir yoldur. Bu yöntemin amacı, aralarında benzerlik ve/veya ayrılıklar bulunan iki şeyden birinin bir yanıyla diğerinden farklı olduğunu belirtmek ve okuru buna inandırmaktır. Bu farklı yan metinde iletiyi belirler. Karşılaştırılacak kavramların birbiriyle ilgisinin olması gerekir. Kavramlar arasında bir karşılaştırma yönü olmak zorundadır. Karşılaştırma cümleleri kurulurken genellikle “daha, kadar, en, ise” gibi kıyas bildiren kelimeler kullanılır.

(İstanbul, İzmir’den daha soğuk. Şehirlerin en güzeli İstanbul. Çay kadar kahveyi de severim.)

Karşılaştırmada birden fazla amaç güdülebilir. Bu karşılaştırmalar benzerlik, farklılık veya derecelendirme durumlarına göre yapılabilir.

- a. Karşıt iki kavram karşılaştırılır:
 - Sanatın iyisi insanı tedirgin eder, değiştirir; kötüsü ise rahatlatır çürütür.
- b. Karşıt olmayan kavramlar karşılaştırılır:
 - Romanda yaşamın uzun soluklu anlatımı vardır, öyküde ise bir yaşam kesitinin özlü anlatımı yapılır.

Örnek metin:

"Eleştiri ile öteki sanat türleri birkaç bakımdan ayrılırlar. İlk konu bakımından. Edebiyatın konusu insandır, doğadır. Eleştirinin konusu ise eserdir. Sanat, bütün olanakları ile insanı tanıtmaya yönelmiştir; eleştirinin amacı ise eseri tanıtmak ve belirli ölçülere göre değerlendirmektir. Yapı bakımından da aralarında ayrım vardır. Sanat dolaysız bir yaratmadır. Eleştirmen ise dolaylı yaratan kişidir. Yargılanacak bir belge olmadıkça eleştiri de olmaz. Yöntem bakımından sanatla eleştirinin ayrımını da söyleyelim: Sanat bileşime doğru giden bir eylemdir. Eleştirinin

yöntemi bunun tam tersidir: Çözümleyici bir yolda ilerler."

(Hikmet DİZDAROĞLU)

4. Örneklendirme

Örneklendirme, soyut bir düşününceye somutluk, görünürlük katar; söylenmek isteneni okurun belleğinde canlandırır. Örnekleme, genellikle somutlaştırma amacıyla başvurulur. Yerinde kullanılan örnek, kimi durumlarda sayfalarca açıklamadan daha etkili olur.

Örneklendirme; düşünceyi açıklamak, tartışmak üzere en çok başvuru yoldur. Benzerlik ve temsil etme temeline dayanır. Örnek bir geneli temsil etmek üzere seçilir, o genelle benzeşir ya da onun içinde yer alır. Burada önemli olan, benzeşme ve temsil etme yeteneğidir. Örnekler, görülenlerden, yaşananlardan, okunanlardan seçilebileceği gibi tasarlanmış olarak da verilebilir.

Örneklendirmede ileti genellikle örnekten önceki cümlede verilir. Örneğin, sözgelimi, mesela diye başlayan; ancak bir sava bağlanmamış bir metinde hangi savın doğrulandığını belirten bir örnek verildiği anlaşılır. Metinde verilen örnek genellemeye uğratılır. Bunlardan genel yargılar, kapsayıcı savlar çıkarılır. Bu durum genellikle metnin sonunda yer alır ve iletinin mantığına ters düşmez.

Örnek metin:

"Okuduğumuz her romanla aslında kendi dünyamızı tanırız. Okunan her roman, çok yanlış gerçekliğimizden bir kapı aralar bize. Romanlar başkalarının serüvenlerini kurgulasa da kendi dünyamızdan kesitler sunar bize. Sözgelimi Reşat Nuri **Çalılıkusu**'nu yazmasaydı, idealist öğretmen Feride'nin serüvenini nereden bilecektik? Yakup Kadri'nin **Yaban**'ı olmasaydı, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki aydın- halk çatışmasından haberimiz olmayacaktı. Tanpınar **Huzur**'u yazmasaydı. Mümtaz'ın Nuran'a duyduğu aşkın derinliğinden uzak kalacaktık. Oğuz Atay, **Tutunamayanlar**'ı yazmasaydı, Selim Işık'ı, Turgut Özben'i hiç tanımayacak, Türkiye'de batı kültürünü seven, ülkenin hayatıyla bu kültür arasında bocalayan, kitapsever insanların yalnızlığını anlamayacaktık. Tarık Buğra **Küçük Ağa**'yı yazmasaydı, Çolak Salih'le İstanbullu Hoca'yla milli romantik duruş tarzını tam olarak bilemeyecektik."

(Sıddık AKBAYIR)

5. Tanık Gösterme

Paragrafta işlenen konunun durumuna göre yaşananlara veya araştırma sonuçlarının belirginleşmesinde, geliştirilen fikirlerin dayandığı somut olaylara tanıklık edecek kişi veya bilgilerin zikredilmesidir. Sanatçı, bilim adamı, düşünür vs. kişilerin sözleri paragrafta işlenen konuya koşut olarak zikredilir. Tanık gösterme, düşüncelerin geçerliliğini bir başka kişinin

tanıklığı yoluyla temellendirme tekniğine dayandığından, yazar önce kendi görüşünü ortaya koyar, sonra da görüşünü kanıtlamak için, konunun uzmanı kişilerin görüşlerini doğrudan aktarır. Tanık göstermeden söz edilebilmesi için görüşü aktarılan kişinin, konunun uzmanı olması gerekir. Şiirle ilgili bir konuda bir bilim adamının sözleri tanık olamaz. Şiir konusunda tanık gösterilebilecek kişi bir şair ya da eleştirmen olabilir.

Örnek metin:

"Her uygarlık sıkı sıkıya matematik bir disiplinin ve tutarlılığın ürünüdür. Eski yorumcular daha ileri gitmiş, evrenin yaratılmasında ve doğanın kurallarında bile matematik bir öz bulmuşlardır. Pythagoras: "Dünyayı sayılar yönetiyor." derken; Descartes: "Tanrı evreni matematik kurallarla kurdu ve hepimize de bunu algılamak için sağduyu ihsan etti." der. Pascal insanların geometri duygusundan söz ederken insanın cevherindeki bu matematik duygusunu vurgulamıyor mu idi? Matematiksiz bilim olamazdı, matematiksiz Batı uygarlığı olamazdı. Matematik disiplin zihin için kesinlik ve tutarlılık okuludur..."

(Haldun TANER)

6. Sayısal Verilerden Yararlanma / Kanıtlama

Bir savı doğrulamak amacıyla; belge, herkesçe kabul edilen bilimsel yasalar, istatistikler, tarihi kalıtlar ve yazışmalar, anlaşmalar gibi sayısal/nesnel verilerden yararlanma yöntemidir. Sayılara karşı beslenen güvene bağlı olarak istatistiklerin inandırıcı etkisi olduğu görülmektedir. Ancak istatistiğin güvenilir bir elden çıkmış olması önemlidir. Kasıtlı, yani kişinin ya da kurumun bir ön düşünceyi kanıtlamak için yaptığı istatistikler yanıltıcı olabilir. Bu da yazarın inanılabilirliğini zedeler. Yazar inanılır, güvenilir olmak istiyorsa yararlandığı sayısal veriyi, kimlik bilgileriyle birlikte dipnotlarda belirtmelidir.

Kanıtlama, tartışmacı anlatımla yazılan metinlerde, bilimsel makalelerde ve akademik çalışmalarda sıklıkla başvurulmuş bir yöntemdir.

Örnek metin:

"Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirten en doğru gösterge bebek ölümleridir. Ülkemizde yapılan araştırmalara göre doğan her 1000 çocuktan 112'si yaşına varmadan ölmektedir. Bebek ölüm hızı, kimi Asya ve Afrika ülkelerinde binde iki yüzün üzerindedir. Oysa gelişmiş ülkelerde bebek ölüm hızı, örneğin İsveç'te binde 8,3, Batı Almanya'da binde 21, ABD'de ortalama binde 6'dır. Pakistan'da binde 124, buna karşılık Hindistan, Tunus, Madagaskar gibi yoksul ülkelerde binde 60 dolaylarındadır."

(Bu paragrafta, yapılan bir araştırmanın sonuçları sayılarla verilmiştir. Bu yüzden bu paragrafta sayısal verilerden yararlanma yöntemine başvurulmuştur.)

Örnek metin II:

“Türkiye’de çalışan kesimin az mesai yaptığı fikri bir safsatadan başka bir şey değildir. İnsanlarımızın çalışmada dünya standartlarından daha fazla çalıştığı tartışma götürmez bir gerçektir. İnsan kaynakları danışmanlık firması **Mercer**’ın çalışanların gerçekte ne kadar zamanlarını iş yaparak geçirdiklerini ölçmek amacıyla gerçekleştirdiği **Haftalık Çalışma Saatleri Analizinde**, yıllık izin politikalarının dışında **16** ayrı ülkenin haftalık çalışma saatleri karşılaştırıldı. Analizde değerlendirilen haftalık çalışma saatlerinde **Fransa, 35** saat ile en alt sınırdaki ülke oldu. **Almanya**, Fransa’yı **38** saat ile takip ederken **Çin, Çek Cumhuriyeti, İtalya, Japonya, Meksika ve ABD**’de haftalık çalışma saati **40** saat olarak belirtildi. Analiz sonucunda, **45** saat ile Avrupa ülkeleri ve ABD’nin üzerinde çalışma periyotuna sahip **Türkiye**’yi, bölgesel farklılıklar gösteren **Avustralya ve Kanada, 44** saati aşmamak kaydıyla **Brezilya ve 45** saati aşmamak kaydıyla **Güney Afrika**’nın izlediği görüldü.”

(ntv.com.tr)

7. Benzetme

Aralarında benzerlik ilişkisi bulunan iki şeyden benzerlikçe güçsüz olanın güçlü olana yakıştırılması sanatıdır.

Benzetme iki açıdan değerlendirilir: Düşünsel amaç, yazınsal amaç.

Yazınsal amaç için şiir, öykü gibi türlerde; düşünsel amaç için makale, eleştiri gibi türlerde kullanılır.

Her benzetme yoğunlaştırılmış bir betimlemedir. Benzetmenin açılımında betimleyici bir metin vardır.

Örnek I

“Türküler de tıpkı kilimler gibi değerlerini eskidikçe gösterirler. Renkleri soldukça değer kazanır kilimler. Türküler de öyledir. Eskidikçe klasikleşir, daha başka üstünlük kazanırlar.”

Benzeyen: türküler

Benzetilen: kilimler

Benzetme yönü: eskidikçe değer kazanmak= ileti

Bir benzetmede önemli olan benzetme yönüdür. Bu iletiyi ya da en temel özelliği verir.

Örnek II

“Yeni döktüğü betonun köşesine adını yazan yapı işçisi neyse, sanatçı da odur.”

Benzeyen: sanatçı

Benzetilen: yapı işçisi

Benzetme yönü: yarınlarla ulaşmak = ileti

Bu cümle bir benzetmedir. Ancak benzetme yönü verilmemiştir. Benzetme yönünü yapı işçisinin eyleminden çıkarabiliriz. Yapı işçisi yeni döktüğü betonun üzerine neden adını yazar? Kalıcı olmak için.

Örnek III:

“Nisanda toprak, kirpiklerinde gözyaşı damlaları asılı olan genç bir kadına benzer.”

Benzeyen: toprak

Benzetilen: kadın

Benzetme yönü: üretkenlik/doğurganlık = ileti

Bu benzetmede de benzetme yönü gizlenmiştir. Benzetmenin ana ögeleri olan benzeyen ve benzetileni alırsak ve geri kalan gereksiz ya da yardımcı ögeleri çıkarırsak benzetme yönünü daha kolay buluruz. “Toprak kadına benzer.” Bu benzetmede toprakla kadın arasındaki temel ilişki yani ortak öge “doğurganlıktır.

KAYNAKÇA:

- Akbayır, S., Yazılı Anlatım-Nasıl Yazabilirim, Ankara,2010
- Çotuksöken, Y., Uygulamalı Türk Dili, İstanbul, 2015.
- Esin M., Özkan M., Tören H., Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, İstanbul,2006
- Demir, N., Yılmaz, E., Türk Dili El Kitabı, Ankara, 2005.
- Korkmaz, Z., Ercilasun, A. B., Zülfikar, H., Akalın, M., Gülensoy, T., Parlatır, İ., Binici, N.,
Yükseköğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Ankara, 1995.
- Macit, M., (ed.), Cavkaytar, S., (ed.), Türk Dili-II, Eskişehir, 2019.
(T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2914; Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1871)
- Türk Dili II, Erzurum, 2013.
(Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını; ISBN: 978-975-442-290-0)